

MARGONAUTÁK

Írások Margócsy István 60. születésnapjára

Szerkesztők

Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Vaderna Gábor (I. rész)

Ambrus Judit, Bárány Tibor (II. rész)

Munkatárs: Teslár Ákos (II. rész)

rec.iti

Budapest • 2009

[<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>]

HORVÁTH IVÁN

Olvasta-e Dantét Rimay?

Valami személyesebbet akartam írni. Aztán rájöttem, hogy az ünnepelttel majdnem minden beszélgetésünk az irodalomról való szokásos locsogás volt. Az irodalomról, a kezdetektől máig. Margócsy István nem zárkózik be valamely irodalmi korszakba, hanem minden iránt érdeklődik, ami irodalom. Több évtizedes barátság után most már maradjunk meg ennél.

*

„Mint sas az több apró madarak előtt. . .”¹ Amikor Rimay – híres, kéziratossal előszótervezetében – így minősítette Balassit, akkor vajon nem Dantét fordította-e?

A magyar reneszánsz költőakadémia így bemutatott *elnöke* („Credulus az első”²), aki sasként szárnyal a többiek előtt, tényleg nagyon hasonlít arra a képre, ahogy a *Pokol* IV. énekében (94–96) Homérosz vezeti költőiskolájának tagjait:

Così vidi adunar la bella scola
Di quei Signor dell’ altissimo canto
Che sopra gli altri come aquila vola.

Így láttam iskoláját összegyűjtve
A legmagasabb ének mesterének,
Ki többi felett sasként száll, repülve.

(Babits Mihály fordítása)

A párhuzam nem került el Kőszeghy Péter figyelmét: „A *Komédiában* a költők fejedelme, az örök első költő, Homérosz az, »ki többi felett sasként száll repülve«. Rimay szerint Balassi: »mint sas, az több apró madarak előtt».³ Kőszeghy nem veti fel a közvetlen hatás lehetőségét. Nem ez érdekli, hanem éppen a kifejezés

¹ RIMAY János *Összes Művei*, s. a. r. ECKHARDT Sándor, Bp., Akadémiai, 1955, 40.

² BALASSA Bálint *verseinek fragmentumi*, [Hatvanharmadik], Internet: <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/itart.htm>

³ KŐSZEGHY Péter, *Balassi mitológiája, avagy az első költő*, ItK, 1994, 700.

közhelyszerűsége. Dante és Rimay közös gondolatát egy sokszor elmondott, ősi történet szokásos, már-már mitológiai fordulataként, az „első költő” örök alakjához hozzátartozó toposzként mutatja be.

Fölvethető-e mégis a viszonylag közvetlen Dante-hatás lehetősége?

A kérdésben rejlik bizonyos kockázat. Rimay ugyanezen szövegének egy másik helyén megnevezte ugyan Dantét („Dantes”). Rajta kívül számos költőtekintélyt – köztük népnyelven írókat – is megidézett s párhuzamba állított Balassival, ám olykor csupán latin nyelvű műveik ismeretében. Bán Imre szeretné feltételezni, hogy Rimay, amikor „Bellaius”-ról szól, Du Bellay „anyanyelvű szerelmi lírájára”⁴ gondolt, bár Eckhardt Sándor már Bán megjegyzése előtt ismertetett egy latin nyelvű antológiát, amely a költő kezében járhatott, s amely több, Rimay idézte szerző között Du Bellay-nek is nem népnyelvű, hanem latin költeményeit tartalmazza.⁵ Mindazonáltal Eckhardt egyértelműnek látja, hogy olasz forrásait – nem úgy, mint a franciákat – Rimay eredetiben olvasta.⁶

A közvetlen – vagy talán inkább latin közvetítőn keresztül végbement⁷ – Dante-hatás mellett az a körülmény szól, hogy Rimay kéziratos előszótervezetében több olyan fordulatot is találunk, amely az olvasót joggal emlékeztetheti Dantéra. A Karl Popper-féle „sikertelen cáfolaton alapuló alátámasztás” kedvéért felsorolom ezeket a helyeket.

0. Az alátámasztandó Dante-párhuzam: a sasként szárnyaló költő és a rangban alárendelt szerepet játszó, őt követő költők, a költőiskola említése párhuzamos, de valóban közhelyszerű.

A Dante-hatást valószínűtlenné tevő tényezők nem bukkannak fel ebben a Rimay-szövegben, előfordulnak viszont más párhuzamos helyek, úgymint:

1. A beszédhelyzet: Dante maga is csatlakozik Homérosz iskolájához – ahogy Rimay is Balassiéhoz.

2. A *Dantes* név. (A *Komédia* szerzőjét a magyar nyelvű reneszánsz irodalomban egyebütt szinte sohasem említik.)

⁴ BÁN Imre, *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVII. században*, Bp., Akadémiai, 1971, 45.

⁵ RIMAY, *i. m.*, 183.

⁶ *Uo.*

⁷ Dante főművének latin fordítása nem mindig volt teljesen ismeretlen Magyarországon. A fordító Giovanni da Serravalle fermói püspök Zsigmond magyar uralkodónak ajánlotta művét, vö. MÁLYUSZ Elemér, *Zsigmond király uralma Magyarországon: 1387–1437*, Bp., Gondolat, 1984, 269.

3. Rimay szerint Balassi költészete telve van teológiával.
4. Balassi költészete telve van bölcelettel is.
5. Az előszó szerint a szerelmi költészet minden nemzet nyelvének ki-művelésében fontos szerepet játszik.
6. Előszavában Rimay Balassi költői művét három nagy részre osztja.
7. Legelső helyre teszi a (99 verssorból álló) *Három himnust*, vagyis a 3-as mellett a 99-es számnak is szerepet juttat.

Önmagában e hét szöveghely egyike sem túl erős Dante-párhuzam – együtt azonban talán már alátámasztják azt a feltevést, hogy Rimay Dante figyelembevételével vetette papírra sas-hasonlatát. Ha így volt, az sok mindent megváltoztathat, akár még a Balassi-filológiában is.

Egyéb forrás híján gyakran kénytelenek vagyunk Rimay Balassi-szöveghagyományára támaszkodni, jóllehet senki sem képzeletű és ezért megbízható szöveghagyományozónak, olyannak, aki minden változtatás nélkül, szolgaián továbbítja az utókornak azt a szövegegyüttest és a szövegeknek azt az elrendezését, amelyet Balassi Őrá hagyott.

Most még kevesebb okunk marad a bizakodásra.